

Pater peccavi

Uram vétkeztünk, méltán sujt minket haragod ostora. Nem az uszítók, nem a csüggesztők — akik itt éltünk mindannyian voltunk bűnösök.

Uram vétkeztünk, tiszta tudással im ezt cselekedtük: koldust ha láttunk, nem könyörültünk, özvegyet, árvát eltaszitottunk, süketek voltunk amikor a jajszó már égre kiáltott. Ravaszság, erőszak minden este tort ült, éhesen, ruhátlan, sirtak a gyengék. Szállott a tömjén, orgonahang szólt, papok kántáltak, zsolozsmák zengtek, csak a sziv volt néma.

Im ezt cselekedtük.

Törvény tekert utján, banditák leskődtek, gyanútalan embert hurokkal ejtettek, fosztottak, osztottak, hencegtek, nevettek. Sikolt az áldozat, törvényt, jogot kiált . . . hiába, hiába, mély álmát alussza a Hivatalbéli.

Im ezt cselekedtük.

Sok kicsi emberek a nagy folyó partján nagy házat emeltünk, kit is nevezének az ország házának. Kit is építének, hogy ott a legjobbak ország dolgát vinnék.

— Törvényerőszakkal oda begyülnének ötszázan daliák s maguk dolgát vitték.

Im ezt cselekedtük.

Középszerűséget egekig emeltünk, igaz tehetséget durván kiröhögtünk, kinoztunk, elültünk. Becsülete nem volt tisztának, nemesnek, tisztelete nem volt, csak urifajtának, bárónak, bankárnak. Erénynek, tudásnak ágyat nem vetettünk, ágyasunkká tettünk erényt és tudományt.

Im ezt cselekedtük.

Akik lent a mélyben tipródtunk, szenvedtünk, szabad szavunk nem volt, rendőrököl, csendőrszurony simogatott minket.

Im ezt cselekedtük.

Mázolták a papirt rotációs géppel, irták a hazug szót farizeus képpel hivatott Judások. Mit maguk nem hittek, mással elhitették s lőn az : Közvélemény.

Im ezeket tettük, im ezeket túrtuk. Te aki bölcs vagy, te aki jó vagy, itéltél felettünk s mig isszuk a kehely keserű italát, tudjuk, hogy vonalnyival sem több a bűnnél — a bűnhődés.

* * *

MULTATULI

Egy holland író, aki világhírnévre tett szert anélkül, hogy a magyar irodalom és közönség értéke szerint méltányolta volna. Nem moderníró, hanem modernekialattya mai előkezt értjük, hiszen Multatuli 32 év óta halott. De a nagy írók örökifjak és így örökké modernek. Azzá teszi őket a művészi forma és az általuk kijelentett új igazságok. Multatuli is kétségkívül ez örökké modern írók közé tartozik, mert művészi eszközökkel olyan egyetemes igazságot hozott fel a mélyből az emberiség lelkiismeretének a felszínére, amelyet onnan többé a századok viharai sem seperhetnek el. Multatuli az egyetlen európai író, aki példátlan bátorsággal sikra szállott a gyarmatokon élő színes emberfajok felszabadítása érdekében és ezáltal az egyetemes emberi szabadságnak írói babérrel koszorúzott hőroza lőn.

Családi nevén Eduard Douwes Dekkernek hívták s 1820 márc. 2-án született Amsterdamban. Már kora ifjúságában elfogta őt is a „keleti vágy“, amely elől csak nagyon kevés hollandus tud megszabadulni. Ebben a vágyban rendszerint három érzés egyesül : 1) a fantázia lobogó lángjától hevített ifjui léleknek az a rajongása, amely látni és keblére ölelni akarja az egész világot, 2) a hollandusoknak az az általános óhaja, amelynél fogva mindnyájan látni szeretnék azokat a gyarmatokat, ahonnan hazájok jelenlegi gazdagságát és egykori világhatalmát nyerte, 3) végül a legdominánsab nmértékben a meggazdagodási vágy. A holland

gyarmatokon a szükséges ipari cikkeket csak holland kereskedőtől szabad vásárolni, viszont a gyarmati terményeket csak holland kereskedőnek szabad eladni. E kettős monopolium gazdag kereskedelmi, hajózási és földmívelési társulatokat hívott életre, amelyek roppant kedvező feltételek mellett busás jövedelmeket adnak az alkalmazottaiknak. A viszonyokhoz alkalmazkodva kénytelen az állam is a társaságokéval arányban álló fizetést biztosítani a tisztviselőinek, hivatalnokainak. E fizetés rendszerint a tiszterese annak, amit a tisztviselők az anyaországban, Hollandiában kapnak, ezenfelül minden öt évben a teljes fizetés élvezete mellett, ingyenes oda és visszautazással egy évi európai szabadság, 15--20 évi szolgálat után pedig teljes fizetéssel való nyugdíjazás. Nem csoda, ha ilyen körülmények között sokan vágyanak és sokan mennek a hollandi álmok ez Eldorádójába, a gyarmatokra, a legtöbben Jáva szigetére. Középiskolai tanulmányainak az elvégzése után alig húsz éves korában Jáva szigetére ment Multatuli is, akkor még mint Dekker Ede Dávid és állami szolgálatba lépett az ottani adóhivatalnál. Tehetsége és szorgalma révén gyorsan emelkedett a ranglétrákon, de emelkedésével együtt nőtt az ottani viszonyokkal és választott pályájával való elégedetlensége. Jáva szigetén a benszülöttek terményeire nézve állandó a maximális ár, nagyöniggyakorlati árrekvirálások, ezenfelül a lakosságnak súlyos adókat kell hordoznia. Multatuli is éppen hivatali kötelességéből kifolyólag nem egyszer lelkifurdalást érzett, mikor a drákói szigorral hozott törvények és rendszabályok következtében éhezni és szenvedni látta a népet. Végül is a lelkiismereti kényszert nem bírta tovább és már mint előkelő állású hivatalnok a hágai gyarmatügyi minisztériumhoz javaslatot küldött be a gyarmati politika humanusabb irányba való terelésére vonatkozólag. Az eredmény szigorú rendreutasítás lett. Hogyisne, mikor Dekker Ede nem kevesebbet akart, minthogy az a gazdag aranyfolyam, amely a gyarmatokból Hollandia felé hömpölyög, megapadjon vagy végképpen kiszáradjon. A dolog 1857-ben történt, Multatuli akkor 37 éves volt, férfikora és munkabírása teljében, 17 évet töltött állami szolgálatban, már csak három év választotta el attól, hogy teljes fizetéssel nyugdíjba mehessen. De Multatuli sokkal határozottabb jellem volt, sem hogy ezt a három évet még kivárja és a rendreutasítást egyszerűen zsebre vágja: hivataláról és nyugdíjigényeiről lemondott és hazatért Amsterdamba.

Valamikor régen egészen másképpen álmotta ezt a visszatérést. Ifjui képzelete úgy látta akkor, hogy majd kincsekkel meg-
 rakodva fog hazatérni, most pedig kiszáll a hajóból, mint egy
 szegény útas, kinek a lelke ég a gondtól, hogy kicsiny családját
 ezután miből fogja eltartani. És mégis gazdag volt. Új, ismeret-
 len kincsekkel volt tele a lelke, amiket ott gyűjtött a messi ke-
 leten, amiket most szét akart hinteni az emberek között. Sőt a
 lelki kincseknek ez aranyvetését előbbvalónak tartotta mint a ke-
 nyér keresést. Lázás sietséggel — mint akinek sok mulasztást
 kell helyre hozni, — irni kezdett. Az egyszerű beamter, akinek
 az írásait eddigelé csak az asztalfiók ismerte, egyszerre a legelső
 szépirodalmi és publicisztikai írók közé emelkedett. Témája: a
 gyarmatok gazdasági politikája kimeríthetetlennek látszott, hiszen
 ő nyitotta meg a szépirodalom számára először ezt a bányát. Há-
 rom év múlva ebben a bányában egy olyan kincset talált, amely
 biztosította számára a halhatatlanságot. 1860-ban jelent meg
Max Havelaar c. regénye, amelynek a homlokán először hasz-
 nálta a Multatuli írói nevet, idézetül Horatius *Ars poeticájának*
 ama híres sorából: *Multa tulit fecitque puer sudavit et alsit*. So-
 kat szenvedett és fáradott már gyermek korában, izzadt és fázott.
 Később állandóan ezt a nevet használta, s a holland közönség
 és irodalomtörténet is ezen a néven ismeri Cluj

A Spinoza *Tractatus theologico politico* óta a holland iro-
 dalomban még nem okozott egyetlen munka sem akkora kavaro-
 dást, mint a *Max Havelaar*. A szépirodalmi és napilapok, a tu-
 dományos folyóiratok mind foglalkoztak vele; a politikai hatalom
 azon törte a fejét, hogy a legteljesebb sajtószabadság hazájában
 miképpen lehetne elkobozni a regényt, a közönség pedig olvasta.
 Akár megvette, akár kölcsönkérte, de legalább egyszer mindenkinek
 el kellett olvasnia a *Max Havelaart*. Új volt ebben a regény-
 ben a tárgy: a „die beiden kriegten einander“ helyett a jávaiak
 elnyomatása; új volt a gondolatmenet, amely minden régi sablon-
 tól elütően, teljesen eredeti módon építi fel a történetet, amely
 voltaképpen a saját maga története az írónak; új volt a stílus, ame-
 lyen ott izzott kelet ezerféle színe, s áradt belőle mint egy bal-
 zsamillat.

Multatuli is, mint minden nagy művész induktíve dolgozott.
 Ebben a regényében is először bemutat egy amsterdami nyárspol-
 gárt, egy száraz kedélyű kávékereskedőt, akinek börze-spekulálása
 közepette eszébe sem jut, hogy az általa liferált babkává minden

egyek szeméhez mennyi szenvedés fűződik. Majd egy intermezzo-jellegű elbeszélés — Saidja — keretében ecseteli a jávaiak szenvedéseit, csak végül rajzolja a főhőst Max Havelaart, aki tulajdonképpen nem más, mint Multatuli, aki szintén, mint ő, holland állami tisztviselő létére védelmébe veszi az elnyomott gyarmati lakosságot, számára jogot és igazságot követel s emiatt el kell hagynia hivatalát. De Multatuli — Max Havelaar nem esik kétségbe, regénye végén egyenesen a királyhoz appellál és Hollandia akkori királyától, III. Vilmostól kérdi: „Felséges Királyom, tudod-e, hogy a Te nevedben 35 millió alattvalódat kinozzák és kizsárolják; tudod-e, hogy országodban az igazság bajnokait sárral dobálják?”

Multatuli távolról sem érte el azt a célt, amit regényével maga elé tűzött. Ha voltak és vannak is kevés számmal hívei az u. n. multatulisták, akik minden gyarmatosítást vele együtt rablásnak minősítenek, a nagy többség úgy gondolkozott, hogy a gyarmatokra az országnak szüksége van; még azok is, akik az igazság próbakövének igyekeztek megvizsgálni a dolgot, úgy találták, hogy — ha történnek is hibák és erőszakoskodások a gyarmatokon, — a holland gyarmatpolitika minden más nép gyarmatpolitikájánál igazságosabb. Multatuli azonban úgy fogta fel a dolgot az ő érzékeny lelkével, mint Chemzetenelmárasztaló ítéletét, s ugyanazzal a hősi gesztussal, amellyel lemondott volt hivataláról, most elhagyta hazáját és Németországba költözött. Leszámítva a kisebb-nagyobb utazásokat, ezentul állandóan Wiesbadenben lakott. A Wiesbaden melletti Ingersheimban halt meg 1887. febr. 19-én.

Ha Multatuli egyebet nem irt volna, csak a Max Havelaart, akkor is maradandó nevet szerzett volna magának. Ő azonban németországi tartózkodása alatt is, mint most már hivatásos író lankadatlan küzdelemmel folytatta a megkezdett irodalmi harcot. Az agyongyötört gyarmatlakók után pennája alá kerültek hazája kül- és bel-politikai kérdései, tudományos problémák, az alsóbb és felsőbb oktatás, az egyházi és társadalmi élet. Hangja mint meg nem értett, ártatlanul elítélt emberé, állandóan szatirikus, sokszor szarkasztikus. Vannak határozottan szépirodalmi és kifejezetten publicisztikai írásai, de a legtöbb sajtóságos keveréke a kettőnek. Miként Jézus, szeret ő is példabeszédek és hasonlatok által tanítani. Ezekben a tanulság rendesen egy sor, sokszor csak egy szó. Termékenységről munkáinak a következő jegyzéke tanuskodik: Max Havelaar 1860, Indrukken van den dag 1860, Minnebieven 1861, Ideen 1862—77, 7 kötet, Herdrukken 1868, Specialiteiten 1871,

Millioenen studien 1872, De bruid daarboven 1973, Vorstenschool 1875. A két utolsó szindarab: az első dráma, a második tragédia. A holland színházak mindakettőt manapság is állandóan műsoron tartják.

Multatuli hivalkodás nélkül elmondhatta magáról, hogy sokat szenvedett, mert már fiatalon, alig húsz éves korában magával ragadta az élet hulláma, s ettől kezdve sorsa csupa küzdelem és szenvedés. Főtörekvése az volt, hogy lelki szabadságát minden idegen vagy ráerőszakolt befolyás ellen megőrizze. Mint ilyen a társadalmi és emberi előítéletek ellen hirdetett kiméretlen harcot, amelyben mindennel és mindenkivel szemben kérlelhetetlenül megmondta az általa fölismerni vélt igazságot, még akkor is, ha ez neki magának fájt a legjobban. Mint publicisztikai és szépiró sok értékes igazsággal gazdagította nemzete lelki világát. Főműve: a Max Havelaar pedig túlnőtt kicsiny hazája határain és bátor, harsány hangján az egész világnak kiáltja: Egy népnek sincs joga ahhoz, hogy egy másik nép felett uralkodjék!

Nagy Lajos

A pénz értéke

Irta: Detre Samu.

A pénz problémája a legrégebb idők óta foglalkoztatja az emberiséget. Az újabb kornak e leghatalmasabb bálványa váltja ki az emberekből ezidőszert is a legcsodálatosabb imádást és áhítatot. A pénz kérdését is nagy misztikum veszi körül. Hosszu évszázadoknak irodalma igyekezett e homályba világosságot bele vinni. Már Aristoteles vetette fel azt a gondolatot, vajjon a pénz értéke a pénz anyagából, vagy pedig az államhatalom törvényének erejéből származik. A régi klasszikus iskolának hívei — és ezek vannak túlnyomó többségben, — megdönthetetlen dogmaként hirdetik, hogy a pénz kizárólag az anyagából nyeri értékét. Ezen metallista elmélet szerint egyedül az arany az az értékes nemesfém, mely a legalkalmasabb arra, hogy azon a gránitszilárdságu alapon nyugodjék a pénz értéke. Az érték állandósága így biztosítható legmegfelelőbben. Az aranyvaluta hívei szerint, az állam törvényes fizetési eszközét egyedül az aranypénz képezi, ez a tökéletes érték-mérő és csereeszköz, míg a papírpénz és váltópénz nem is tartoznak a szorosabb értelemben vett pénz fogalma alá, azok szurrogátumok, kisegítő eszközök, a fizetési forgalomban. Ezen elmélet értelmében Anglia honosította meg először az aranyvalutát. Kimondotta hogy a törvényes fizetési eszköz egyedül az aranypénz, a font sterling (Sovereign) Az Angolbank által kibocsátott bank-

jegyek teljes aranyfedezettel bírnak. A Peel acta értelmében köteles azokat a bank bármikor aranyra beváltani. Az aranyvalutát a többi nagyobb államok Anglia példájára, lényegesebb eltérésekkel szintén bevezették. Mellőzték azonban — és ez volt a legszembeötlőbb — az egyes államok területén kibocsátott bank, illetve államjegyeknek teljes aranyfedezetét. Megelégedtek avval, hogy a forgalomban lévő papírpénznek csak egyhányszada, $\frac{2}{3}$, vagy $\frac{3}{5}$ része legyen aranyban, a többi pedig kereskedelmi váltókkal, devisákkal (külföldre szóló váltókkal) vagy állampapírokkal fedeztessék. A gyakorlat ugyanis azt mutatta, hogy normális időben a papírpénznek csak egy kis töredéke kerül ugyanis vissza a bankhoz beváltásra és így teljesen fölösleges az összes, forgalomban lévő bankjegyet arannyal fedezni. Az aranyfedezetnek a metallista iskola tanítása szerint az volt a kitűzött legfontosabb feladata, hogy a pénz értékének állandóságát nemcsak a belföldön, hanem főleg a külföldön, azaz a külföldre szóló váltó árfolyamában kifejezésre jutó értékben biztosítsa. A háborút megelőző évtizedeken át az európai vezető jegybankok a pénz értékének állandó szinttartásával igen sikeres valuta politikát fejtettek ki. Többek között igen célszerű devisapolitika volt az, hogy a jegybank az árubehozatal kifizetésének céljaira állandóan nagyösszegű külföldi váltókat tartott tárcájában és azokat a felszínen lévő árfolyamoknak megfelelőleg bocsátotta az importőrök rendelkezésére, viszont az exportőrök külföldi váltó követeléseinek volt mindig a legnagyobb vásárlója. A jegybanknak az a kötelezettsége, hogy bankjegyeit aranyban váltsa be, életbe léptetve nem lett, — a készfizetés csak facultativ állott fenn. A bank devisapolitikája gyakorlatilag azt igazolta, hogy a pénzértéknek állandó szinttartása aranyvaluta nélkül is lehetséges. Ezen tapasztalatok alapján írta meg Knapp, strassburgi egyetemi tanár, 1905-ben megjelent híres munkáját: „Die staatliche Theorie des Geldes“, melynek alapvető tanítása, hogy a pénz a jogrend alkotása és a pénz értékét egy-egy állam területén a törvény ereje, az államhatalom parancsszava határozza meg. A pénz értéke tehát teljesen független annak anyagától. Az államhatalom a papírpénzt éppen olyan értékkel ruházhatja fel, mint az aranypénzt, ennél fogva törvényes fizetési eszköznek az államhatalom a papírpénzt is deklarálhatja, ugyanis elrendelheti, hogy köteles a belföldön mindenki azt, a megállapított értékben, elfogadni. A külföldi érték állandóságának biztosítására elegendők a jegybankok által gyakorlatilag keresztülvitt valutapolitikai műveletek. Ezeknél fogva szerinte — teljesen téves a metallista híveknek az aranyvalutára vonatkozó elmélete, kik csakis a nemes fémben, az aranyban látják a pénz értékének egyedüli alapját. Tanítása értelmében tehát az államhatalom ereje adja meg kizárólagosan a pénz értékét. Ezen chartal, (törvény) elmélete annak idején nagy feltűnést keltett, mert hisz tanítása ellentétbe jutott a metalista iskola hosszú évszázados dogmatikus tanításaival. Knapp elméletével megalapított nominalizmus iskola hívei azóta nagy irodalmi vitát folytatnak

a metallizmus követőivel. A háboru pénzügyi tanulságai bőséges anyagot szolgáltatnak a felvetett kérdések tisztázására.

Liefmann, freiburgi egyetemi tanár „Geld und Gold“ című 1916-ban megjelent igen értékes munkájában, melyet a pénz gazdasági elméletének nevez, — megállapítja azt, hogy a pénz vásárló értékét — és gyakorlati szempontból ez érdekel bennünket legközelebről, — *mindég az egyén jövedelme határozza meg. A pénz ugyanis nem egyéb, mint egy elméletbeli számítási tényező*, melyel az egyén gazdaságában, illetve háztartásában bevételeit és kiadásait, veszteségét és nyereségét kalkulálja. Az egyén szempontjából teljesen egyre megy, hogy az a számvetési tényező, melyet pénznek nevezünk, aranyból, papirból van-e, avagy takarékbetét, esetleg más bankkövetelésből áll, érdeke az, hogy oly jövedelem, illetve követelés felett rendelkezék, melyek ellenében szükségleteit beszerezni képes. Anglia hatalmasan fejlett világkereskedelme mutatja legszembeötlőbben, hogy az áruforgalom lebonyolítása és a gazdasági élet szükségleteinek ellátása túlnyomólag, 80—90% arányban, készpénzfizetés nélkül, egyszerűen bankkövetelések átruházásával, — idegen váltók, csekk és clearing útján — történik. *A pénz vásárló képességét tehát nem az határozza meg, hogy a pénz aranyból, vagy papirból van, sem pedig az, hogy az állam mily anyagból való pénzt ruház fel törvényes fizetési eszköznek. A kizárólagosan döntő tényező az egyén, illetve az egyénekből alkotott társadalom jövedelme.* A háboru gazdasági tanulságai ezen elmélet igazságát a legjobban bebizonyítják. A hadviselő államok legtöbbje a bankoprés igénybevétele és különféle értékpapir kibocsátása által abnormalis módon, túlbőséggel fakadó jövedelmi forrásokat nyitottak meg, hogy a felmerülő, lavinaszerűen emelkedő szükségleteiket beszerezhessék. A szállításhoz révén a termelők, iparos és kereskedők hatalmas jövedelmekhez jutottak. A háborus konjunkturából származott nagy jövedelmek romboló hatással vannak az árák alakulására. Azon egyének ugyanis, kiknek jövedelme az árák emelkedésénél nagyobb mérvben emelkedett, a pénz értékét kevesebbre becsülik. Könnyen szerzett jövedelmük keretében, korábbi igényeiket tulszárnyaló méretekben költekeznek. Szükségleteik kielégítésénél hajlandók a legmagasabb árakat megadni. Az áralakulásnál ezen egyének vásárlóképessége lesz a döntő. Mig ellenben azok, kiknek jövedelme az árák emelkedésével arányban nem szaporodott, a pénz értékét többre becsülik, jövedelmük által megszabott vásárlási képességük csökkent és csak kevesebb szükségletet képesek kielégíteni. Az említett tények azt igazolják, hogy a pénz vásárló ereje teljesen relativ, az mindég az egyén jövedelmén át, annak arányában jut kifejezésre. Normális időben ugy az egyén, mint az államok jövedelme a gazdasági termelés és az emberi szükségletek kielégítésére szolgáló javak hatalmas forgalmából származik. Amig a világgazdaság konjunkturáit éltük, az egyes piacok gazdasági tevékenysége a közlekedő edények törvényszerűségével kapcsolódott egymásba. *A világkereskedelem sza-*

bályozó ereje tartotta egyensúlyban az egyén jövedelmén át a pénz vásárlóerejét és az áruk értékét. A háborus konjunkturák következtében a produktív termelés jelentékenyen csökkent. Az abnormalis módon keletkezett nagy konjunkturális jövedelmek veszedelmes méregként pusztították a pénz vásárlóerejét. A mostan forgalomban lévő hatalmas pénzmennyiség, mely a normalis összeget sokszorosán felülmulja, nem a produktív gazdasági élet rendes szükségleteként jutott az egyes államok gazdasági szervezetébe. Az előállott abnormalis nagy jövedelmek csatornáin át hat ez az óriási pénzmennyiség a pénz vásárlóértékének csökkenésére.

HISZTÉRIA

„A marxismus nem mondta ki még az utolsó szót a világ rendjéről. Nem is mondhatta, — hiszen kétséges még, hogy az övé lesz e az utolsó szó egyáltalán! — De én hiszem, hogy a saját utolsó szavát is csak ezután mondja el.“

Az utolsó szavakat mind emeltebb hangon deklamálta a fiatal tanár, kit e pillanatban a nagy alföldi város egyetlen acceptábilis előadó termében, a Sas szálloda nagytermének pódiumán látunk, éppen akkor, a mikor komoly és fáradt arccal ismételtén meghajol tapsoló közönsége előtt. A meghajlás újabb tapsorkánt váltott ki, ez viszont újabb meghajlást, mely után gyors léptekkel a jobbra nyíló ajtó felé indult. E közben alkalma nyílt, hogy a pódiumhoz legközelebb eső földszinti fülkébe egy pillantást vessen. A kit keresett ott volt. A főispán. Arcát már nem láthatta, mert a főispán már háttal fordult a teremnek, de majdnem nyakszirtig kopasz hatalmas koponyájáról, vérmes-vörös erős nyakáról így is megismerte. A főispán. Vajjon tapsolt-e a főispán is? Bizonyára; a fülke többi vendégei: két fiatal hölgy s a főispáni titkár még most, hogy Martos tanár kimenőben volt, még most is rythmikusán, bár bágyadtan csapdosták össze tenyereiket. Tapsolt e a főispán is? Ez a kérdés nem uralta Martos gondolkodását, csak felvetődött benne ez is. Előadása alatt egyszer sem gondolt erre, holott nem lehet állítani, hogy más, az előadáshoz éppen nem tartozó dolgok nem jutottak az eszébe. Így az is, hogy dr. Schwartz Arnold ügyvéd a hallgatóság között van-e. Schwartz Arnold, a képzett szociologus, a ki az egyetlen ember volt a városban, a ki Martos gondolatfűzésének némely hézagait észre vehette. A többiek nem. A többieket el kellett szédítenie a könnyűségnek, a mellyel nehéz témáján uralkodott, a kimeríthetetlen szókincstárnak, a melyből pazar kézzel merített, a negélyezett hévnek, mellyel előadott. Az utolsó mondatokhoz közeledvén az az érzése volt, hogy Schwartz Arnold is az elragadtatottak között lesz. És ha mégsem . . . eh, mindent összevéve, ilyen előadást ő sem tudna tartani.

A külső folyosóra ment, melynek ablakai nyitva voltak, szivarra gyújtott és Hertára gondolt, a menyasszonyára. Az előcsarnoknak folyosóra nyíló ajtaját Herta éppenakkor nyitotta be. Tudta, hogy Martost itt találja, tudta, hogy most őrá gondol. Még azt is tudta, hogy szivarozik. Herta nem sokat tudott, de a mi Martosra tartozott, a mi erre a gyermekes szinte infantilis kedélyvilágu fiura vonatkozott — azt hibátlanul tudta. Tudta, hogy mit miért csinál, tudta, hogy mit miért nem csinál. Hogy mire gondol, minek örül, mi izgatja fel, mi csillapítja le. Szerette Martost; ezt mondta, ismételte és újra mondta, magának Martosnak és mindenki másnak is.

Martoshoz simult.

— Szeret? A miért úgy tapsoltak magának, azért még szeret?

— Nem szeretem. Nem szeretem, mert idejött. Nem volt muszáj az előcsarnokba kijönni. Ezt a tízpercet a teremben is tölthette volna. Itt -

— Itt - biztosan rám nézett valaki. Hozzám is dörgölözött. Lopva megis csókolt. Vén csacsi.

— Vén hát. Kik a szomszédai?

— Ne féljen. Mama és Laura között ülök. A lábaimat magam alá húzom s a kezeimet az ölemben tartom.

— Drága.

— Nem tudja maga, ki vagyok én magának.

— De tudom, maga nekem Herta.

— Szeret? Nem is szeret. Most biztosan . . . úgy sem engedem holnap a Főutczára. Mikor egy kicsit jó magának, akkor maga már nem nekem van. Csengettek.

— Délben maguknál leszek. Jó?

Még intett a fejével, hogy nem, nem jó és az emberek úgy látták, hogy Herta megy vissza a terembe a mamája és Laura közé, de ők ketten tudták, hogy a mi Hertában Herta volt: a hevülete, a simulós melegsége, a keze vonaglása, örömeiket váró kék szeme, minden jó érzése és minden feltékeny gondolata itt maradt, hogy ezt a fiút, ezt a Martost, ezt az ő emberét vigyázza, féltse, melegitse, Hertának megtartsa.

Reggel 9 órakor Martos tanárnak a reáliskolábar kellett már lennie, de háromnegyed kilenckor még az „Excelsior“-ban ült s a lapokat, a lapoknak róla és előadásáról írt referádáit olvasta. A hét reggeli lap egyöntetű elégedettséggel írt az előadásról, nem is lehetett másképp - a közönség elragadtatását a helybeli újságírók rosszindulata sem tehetné semmivé. „Nem elég, nem elég“ — ismételte Martos olvasás közben, de ez a kijelentése nem az olvasottakra vonatkozott. Fízetett, és fizetés közben is azt mondta egyszer: nem elég. Mi nem elég? Miért mondom ma ezt olyan sokszor? Mikor is mondtam elsőízben? Már emlékezett. Reggel hét órakor kelt s mielőtt kezét a lavor hideg vizébe mártotta, akkor monda először. Azaz, hogy . . . igen, álmában is mondta.

Azt álmodta, hogy a fekete ruhája van rajta, az esti ruha és tanártársaival egy ravatalt állanak körül. A ravatalon a főispán fekszik, hatalmas kopasz koponyájával, halva. Két temetési szolga rendezkedett s az egyiket ő, Martos, megszólította; csendesen, félve kérdezte: meghalt? Hogy a szolga mit felelt, már nem emlékezett, de azt határozottan tudja, hogy a felelet *megnyugtató* volt s hogy a szíve körül valami felszabadulást érzett. Oda állt a ravatal mellé s a halott arcát nézegette. E közben mondta először, hogy: nem elég. A két szót a mellében valami tompa nyomás, szinte fájdalom kísérte és ébredésen, mosakodáson, öltözésen, újságolvasáson keresztül ez a kíséret tőle el nem maradt.

Tanártársai üdvözlő kézszorítása, iskolai ügyes-bajos dolgai valamennyire helyre zökkentették. Tizenegy órakor vármegyei hajdu levelet hozott a címére. A főispáni titkár írta:

„Főispán úr kéri Tanár urat, hogy ma délben hivatali helyiségében őt felkeresni sziveskedjék.“

Meg fog bizni a városi könyvtár szervezésével és felállításával. Elvégre — ha rajtam állana, én is magamat biznám meg. Elvégre — ha csak egy csomó, mondjuk 8000 könyv megrendeléséről volna szó, azt Cséry tanácsos is elvégezné. De itt másról van szó. Sokkal többről. Ebben a városban és ebben a pillanatban kultur politikáról van szó. Sőt! Egyenesen politikáról. Ez a könyvtár direkt politikai eszköz lesz a lakosság politikai egyeniségének kiformálására. Ki más tudná ezt megcsinálni? És hogy — egyáltalán észre vettek? Természetes! Egész természetes.

A megyeházához vezető hosszú fasorban — déli korzó idején — az egész várossal találkozott. Fiatal mamák gyermekeiket kézen vezetve mentek és bátor érdeklődéssel néztek a szemébe. Cséry tanácsos udvariasan előre köszönt s mikor az allée-t kettészelő fürdői vágány leeresztett sorompója előtt meg kellett állnia, Benes főmérnök, a hivatalnok-arisztokrácia bennszülettgöggü főpapja, keztyűs kezével intett át a sorompó másik oldaláról és át is szólt:

— Nem voltam ott, de hallottam. És hallottam azt is, hogy öméltósága magához kérte. Igazán örülök —

A fürdői vonat robogott át a sinen, a gőzgép sziszegése, a kerekek zakatolása, a sinek tompa vonaglása szédületbe mártotta Martos amugy is kábult fejét és ajkai a zajban senkitől sem hallhatóan, de hangosan ismételték a két szót: „nem elég“. A fürdővonat elsőosztályu kocsijának ablakából feketehaju szép fiatal leány arca tűnt elő. Herta szöke volt, de ennek a leánynak is piros rózsákból tűzött csokor volt a mellén, mint Hertának akkor... Ismeretségük elején történt. Herta kiutazott a fürdőbe s ő kísérte ki az állomáshoz. Piros rózsákat hozott ki Hertának. A beszállásnál a rózsacsokor a földre esett s a Herta után felszálló főispán, Hertelendy Kázmér fölemelte és átnyújtotta Hertának. Ennyi volt. Azóta, egy éve is elmúlt, szó sem esett közöttük az egész incidensről.

Martos arcából minden vér visszahuzódott az őt megrohanó kinos képzetek raja elől.

- Csodálatos, hogy *azóta* egy szót sem szólt nekem Hertelendyről. Ha máskor nem, aznap este, mikor visszajött a fürdőből. Hiszen egy szakaszban utaztak. Lehetetlen, hogy ne beszélgettek volna. Beszélgettek. De miért nem mondta el nekem? Tolakodó lett volna? Akkor is, éppen akkor - miért titkolja el? Lehetetlen! Lehetetlen, hogy megismerkedett volna vele és nem mondta volna el nekem! Bolond vagyok.

A megyeház udvarán öreg eperfák hullatták férges gyümölcseiket, a szivattyus kut körül a főjegyző napbarnította izmos gyerekei kinoztak egy fehér kutyust, egy fényes csizmájú pandur hajadonfőtt az istállók felé szaladt, boldog hivatalos arccal, az alispán küldte parancsal, maga adta a parancsot a pandurnak, a vállára tette a kezét és recsegte neki, hogy: szaladj fiam Gábor. Szaladt is, egyenesen neki Martosnak, alig, hogy oldalt térhetett szegény. A sötét emeleti lépcsőn, az ódon sulyos falak között csupa gyűlölet volt Martos, ahogy felhaladt.

— Persze. A pandur, a csákó, a kocsi, a négy ló, az Ypsilon. Hertelendy Kázmér nemcsak Hertelendy Kázmér. Hacsak ennyi volna! Egy pontatlan borissza hivatalnok... de nem ennyi. Mikor a főispáni fogat a Főutcán trappol, mi fáj neked Martos? Hogy ő kocsiba ül, te gyalog jársz? Fenét. Az fáj, hogy ő nemcsak ő, de minden Hertelendy aki előtte született; az fáj, hogy az a kocsi nem csak egy kocsi, de egész kocsikorzó, van benne bricska, homokfutó, nyílt lándauer és süket bátár, bandérium elől hátul, lobogó zászlók, címerek, a rendi Magyarország. És ha Hertelendy Kázmér egy leányt megcsókolni akar — jaj, Isten!! — két gyenge leánykar, hogy tartsa fel a Vármegyeházát!

A főispáni titkár úgy kérdezte meg tőle: „Mivel szolgálhatok?” mintha fogalma sem volna róla, miért jött, kihez jött Martos tanár úr.

- Persze, bocsánat, azonnal itt lesz a méltóságos... nem hiszem, hogy elfeledkezett volna.

-- Titkár úr tudja talán. milyen ügyben...?

-- Halvány ideám sincs --

A titkár íróasztalán elhelyezett csengő berregett. Mondatát be sem fejezve ugrott fel, nyitott be a főispánhoz és tért vissza három másodperc múlva, nyitva hagyva az ajtót maga után és betessékelve Martos tanárt. Meghajlásnyi ideje sem volt, már az ajtóban egy kéz nyúlt feléje, megszorította az övét, elengedte s egy bőrfauteuilra mutatott.

-- Köszönöm, Méltóságod volt szíves... bátorkodtam.

-- Köszönöm, hogy eljött. Tudja, a városi könyvtár-ról van szó. Akarunk itt valami extrát. Tudja, nem valami egyszerű kölcsönkönyvtárt, Mikszáth, Jókai, fenetudja. Egész határozott célokkal kell indulni. Ismeri a Fővárosi Könyvtárt? Valami affélét, nem olyat, de valami különös karak-

tere legyen. A mire máshol nem fektetnek súlyt, az itt mind meglegyen, főleg újabb dolgok, társadalmiak, tudományok. Társadalmiak is . . . tudja, nem szocialista könyvtárt, nem kimondottan azt. Nem propaganda könyvtárt! Informatív könyvtárt akarok!

-- Parancsoljon velem.

-- Tessék Cséry tanácsos úrral érintkezésbe lépni. Nagyon természetes, Ön ezzel a szervezési megbízással egyszersmind első tisztviselője lett a könyvtárnak. Gratulálok. És -- egyébként is gratulálok. Ki is mondta, hogy házasodik . . . Mondta valaki. Mindegy. Sok pénz nem jön ezzel az állással, de valami. Ha az ember családot alapít, akkor ez is jelent valamit. Tegyen aztán jelentést nekem. A mikor ideje lesz, alkalmilag. Vizionlátásra.

Martos úgy érezte, hogy két hideg csontkéz átfogja az ő lüktető meleg szívét, elkezdi szorítani és addig szorítja, míg megöli. Némán, fakóra vált arccal meghajtotta magát, a főispáni titkárnak nem is köszönt, egyszerre lent találta magát a Megyeház-téren, beült egy kocsiba, megvárta míg a ló ügetésbe kezdett és a gyorsan forduló kerekek zajában beszélni kezdett:

-- Egy szóval nem említette az előadásomat. De a házasságomat említette. Martos, becsületes ember! Felelj. Mivel függ össze a megbízás: az előadásod sikerével, vagy Hertával?

Rettenetesen kinlódott. A halántékán izzadságcseppek gyönyöztek, az ismerős utcákat gyűlölettel nézte s a kocsi sárhányóját rugásokkal kívánta összetörni. Folytatta a monológot:

-- De én is, én is éppen olyan aljas vagyok. Tegnap este nem benéztem a páholyába? Hogy tapsol-e, hogy kegyeskedik-e tapsolni ez a senki, ez a pincehős! Pedig tudtam . . . (Tudtad?!) éreztem, hogy itt van valami. Miért köszönt nekem már hónapok óta olyan barátságosan? Mindig éreztem valamit. Hogy bár ne volna ez az ember! Ha meghalna! Hiába. Már volt ez az ember. Már élt. Már a halála sem elég nekem. Nem elég.

A Hertáék házához ért a kocsi, ott megállt. Martos másodpercekig ülve maradt a bőrülésen és sápadt arcát látva, Herta sikoltva hagyta ott a nyitott ablakot, ahonnan jóideje már az érkezését várta. Mire a veranda lépcsőjén lefutott, Martos szembejött vele. Hát nem beteg -- könnyebbedett meg Herta -- csak újra *viaskodik* valakivel. Két kezébe fogta a fiunak tizenkétóra alatt szinte lesóványodott kezét, megsimogatta, bevezette magához és várta, hogy egy nevet halljon, egy nevet, a melyet hallott egy év óta szíven is. És Martos reszkető hangon mondta is: Hertelendy . . . és fürkészve nézett a Herta arcába.

-- Kinevezett könyvtárigazgatónak. Elfogadhatom én ezt az állást -- az ő kezéből Herta! ? Nekem adták ezt az állást, vagy magának Herta!

-- Nekem adták, lelke, bánatos kis fiam. Nekem adták, mert én értek a könyvtár csináláshoz. Én irtam brosurát a „Városi

Könyvtárak hivatásáról“, én voltam könyvtár tanulmányozni Berlinben, Párisban, persze, hogy én lettem a direktor is.

-- Herta, drága Herta, haragszik? Pedig volt még kérdezni valóm... Herta, ne hagyjon magamra. Ugye megmondja nekem?

-- Meg, kedves, mindent megmondok. A mit nem kérdez, azt is. Mikor beszéltem Hertelendyvel? Sohasem. Járt-e utánam? Nem, a drámai szende után járt. Tetszett-e nekem, mikor a csokromat feladta? Nem tetszett. Akart-e velem beszédbe ereszkedni? Nem akart a gyalázatos. Küldött-e levelet nekem? Képzelve, nem küldött, Csak egyre kell igennel válaszolnom. Az állást, a direktori állást, nekem adták, Martos, nekem adták, nekem adták, nekem adták... édes nagyfülű számaram.

-- Milyen nyomorult is vagyok! Herta szeressen, Azért szeressen.

Ilyen esetek után mindig félt Martos, hogy Herta szívében a megbántottság tövise maradt vissza. Attól is félt, hogy ekkora gyengeség éppen nem alkalmas eszköz egy női szív szerelmének megtartására. Kedvetlenül, keresett elégedettséggel hagyta el Hertáék házát. Sietett. Az Excelsior éttermében még ott találta az asztaltársaságát. A „Virradat“ szerkesztője a kinevezés iránt érdeklődött. Martos tudta, hogy a Virradat holnapi cikke nem róla fog szólni, hanem a főispánnak fog hozsánnát zengeni. Hertelendynek, az európeérnek a kultura bajnokának, „megyénk büszkeségének“. Kedvetlenül elhúzta a száját. Társai már a harmadik három decinél tartottak, tág kebelrel beszéltek, egyikük a vállára ültött:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

-- Azért mégis derék ember ez a Hertelendy!

Martos ellenséges gondolatai ebben a pillanatban frontot változtattak és Herta ellen vonultak. Hátha -- hazudott? Mi az, hogy „mégis“ derék ember? Látták talán Hertával? És ha csak annyi volt is, hogy tetszett neki Herta?! Ha tetszett neki, akkor akarta is. Hertelendy! De Herta!? Herta nem mondott volna igazat? Lehetetlen. Miért lehetetlen? Mert nekem fáj? Csak logikusan! Ha közeledett Hertához -- és én nem tudok róla, -- akkor hazudott. Akkor! Oh, így nem lehet okoskodni. Ez butaság.

A harmadik fogásnak már érezte az izét is. A bor is melegítette. Dolgok, lehetőségek és lehetetlenségek konturjai már elmosódni kezdtek. Viharban bolyongó lelke -- úgy sejtette, -- révparthoz ér. Valami biztosat érzett a lába alatt. Igenis! ha gondolhattam rá, hogy ez így eshetett, -- hát a valóságban is eshetett. Ez a lehetőség, ez fáj nekem. Ez fáj most is. Hogy a lehetősége meg van. Hogy a módja megvan, az ereje megvan Hertelendynek... Herta, édes Hertám, -- én téged bántottalak?

Fogait összeszorítva ült ott, társai már jóideje figyelték.

-- Már egy újabb előadás készül, tréfalkozott a Virradat szerkesztője. Martos felvette a tréfát. Szavalásba kezdett: „Hiszünk egy megváltásban és Tebenned, minden korok prófétája, Marx“.

Osvát Kálmán.

Orvosi kultúra.

1911-ben az orvosi kultúra terjesztésére folyóirat indítását terveztem Budapesten. Segítőtársak után néztem, orvosi tudományunk és orvosi irodalmunk jeles reprezentánsait kerestem fel levélbeli felszólításokkal. Sok lelkes biztatást kaptam, sok kevésbbé lelkeset és nem kevés csüggesztő választ is. A budapesti egyetem híres nő-orvos-tanára ezt válaszolta: „Az orvosi kultúra terjesztését célzó munkálkodásban nem kívánok résztvenni; bízom ezt azokra, a kik magukban erre tehetséget éreznek és kellő idővel rendelkeznek“. Ma már — annyi minden történt azóta! — nem érhet az indiszkrécio vádja sem, hogy ezt a levelet közzéteszem, de meg *Tauffer* tanár mindég helyt áll azért, amit mond és cselekszik.

A kitünő professor egész élete munkája cáfolja a levél pár sorát, a bábaképzés reformja és az anya- és csecsemő védelem megszervezése némi orvosi kultúra elterjedésének nem kis lendületet adott. És mégse higgyük, hogy elírásnak vagy felületes fogalmazásnak szülte az elutasító hang, mely *Tauffer* leveléből kihangzik. A levél írója nem barátja, még kevésbbé elősegítője semminemű olyan törekvésnek, hogy orvosi ismeretek a nagyközönséggel közöltessenek. Ez antipatiában mely nemcsak a *Taufferé*, de egész orvosgenerációké, részben sok rossz tapasztalat, részben egy elméleti meggondolás, játszanak szerepet.

Orvosi ismeretek terjesztése, mint ismeretes — népszerű orvosi könyvek és népszerű egészségügyi folyóiratok útján történt. Tegyük hozzá: minél kevesebb sikerrel. A népszerűsítő orvosi könyvek jórészt a nemi élet kórtanával foglalkoztak; egy-két értelmesebb és becsületesebb munka leszámításával — a sarlatanéria szolgálatában állottak. A másnemű betegségekkel foglalkozók és egészségügyi folyóiratok — nem a betegségek kórtanával, hanem keletkezésükkel, elhárításukkal, esetleg gyógyításukkal foglalkoztak. Népszerű módon! Mit jelent ez? Azt jelenti: legalább is ezen a területen azt jelentette, hogy műveletlen talajba gyökerefosztott palántákat ültettek, melyeknek el kellett pusztulniuk. Az isme-

retközlésnek micsoda fajtája az, amelyik az olvasónak ismeretlen fogalmakkal és meghatározásokkal dolgozik. Ezek a népszerű egészségügyi írók, művük minden írott oldalán tizszer jöttek annak tudatára, hogy a miről beszélnek, — bacillusról, toxinról, incubatióról, sejtről, idegdúcra, anyagcseréről, vagy bármiről — arról az olvasónak homályos sejtése talán van, de képe nincsen. Csillag alatt jegyzetben azért megmagyarázták szegénynek? Képzeldék csak, csillag alatt — az anyagcserét, a toxinokat! Legjobb akarattal sem tehettek másként, ha már egyszer — muszáj volt könyvet írniok. Ezek a könyvek, ha írójuk írni is tudott, elérhettek annyit, hogy ismeretessé tettek némely tudományos eredményeket. Akárha megmutatnak ugyanazon olvasónak egy a gép gyárból most érkezett, menetkész, feketére fényezett Góliáth mozdonyt. Óriási, mondja elragadtatással az imigy művelődő — óriási ez a mozdony és ez az orvosi tudomány. A lelki meggazdagodás boldogságával hagyja ott mindakettőt és még sokáig, hónapokig emlékszik — a Góliáth mozdonyra.

Ezek az eredmények okos embert nem hangolhattak barátságosan az orvosi műveltség terjesztésének irányában. De az elméleti meggondolás sem oldhatta meg az antipathiát.

Az elméleti meggondolás ez volt: Orvosi kultúra terjesztése nem lehet hasznos sem az egészségeseknek, sem a betegeknek, sem az orvosoknak. Az egészségesek féltudást, a betegek hypochondriát fognak meríteni a népszerűsítésből, az orvosok, csupa fél doktorral körülvéve — anyagi és még több erkölcsi kárt fognak vallani.

Hibátlan gondolatmenet, ha a „népszerű“ orvosi irodalmat látjuk az orvosi kultúra terjesztése egyetlen eszközének. De mi nem így látjuk, nem ebben látjuk az orvosi kultúra térhódítását.

Mi is megnézzük a dolgot elméleti és gyakorlati oldaláról is.

Elméletileg: az emberi műveltség meggazdagodása sok száz évi orvosi kulturmunka eredményével ezt a műveltséget csak sokoldalubbá, a realitással szorosabb kapcsolatává teheti.

Gyakorlatilag — ? (Ha olyan könnyű volna elméletet és gyakorlatot külön választani!) gyakorlatilag a dolog úgy áil, hogy valamenyi, életkereteinket rázkódtató társadalmi alakulások — Európa Keletén forradalmi formában is — mind az emberi test és emberi természet derengő önismeretének megmozdulásai. Jelszavak röpködnek több jogról, gazdasági felszabadulásról, de e jelszavak csak harci kiáltások, fájdalmas sikolyok — aggok, munkától elkinzott nők, férfiak és csecsemők sírnak helyesebb anyagcsere, jobb idegélet után és pincelakások után követelnek egy helyet a napon. A marxizmus (a leg-solidabban épített gondolat rendszere az emberi agynak) hibátlan történet — politikai alapvetése az emberi test szabadságharcának. Mélységben ez a gondolati rendszer jogpolitikai oldalról már keveset nyerhet, de kaphat és sokat fog még kapni orvos természettudományi oldalról. Ez oldalról szerzett ismereteivel a derengő önismeret öntudattá világosul, a fájdalmas sikolyok (melyek hol innen maradtak, hol tulmentek a szükségleten) értelmes, céljukat látó parancsszavakká tömörülnek.

Ez az elmefuttatás az emberi test derengő önismeretéről lehet hibás (bizonyosan az) de az kétségtelen, hogy ez az önismeret dereng és közös érdekünk, hogy napja felkeljen immár.

Mit ezzel szemben orvosérdek, féltudás, hypochondria! De számoljunk ezekkel is.

Féltudás . . . hát ne legyen féltudás, legyen egész tudás! Tanítsunk élettant, anatomiát? Miért ne? Kórtant is talán? Kórtant is: mindent, a mi szükséges, hogy közönségünk műveltsége ne csak jogi, politikai, irodalmi de orvostermészettudományi elemekkel is gazdag legyen.

Hypochondria . . . ennek a betegségnek a tudákos-ság az erjesztője és mi nem a tudákos emberek számát akarjuk gyarapítani, hanem a műveltekét, a kik kíváncsiak a *miértre* és megértik a *hogyan*.

Utoljára maradjon, úgy is illik, az orvosérdek. Nem látom sérelmezve, sőt! Az orvosi kultúrával gazdagodott európai tudni fogja, hogy ő nem orvos. (Flammarion olvasói sem tudják magukat csillagászoknak.) Azt is tudni fogja, mi a betegség és hamarabb észre fogja venni ma-

gán is, máson is, ha beteg, hogy beteg és hamarabb siet szakértőhöz vele. A „majd csak elmulik“ a „csak az erőltetéstől jött a vér“ kimulnak a világból. Ezzel szemben igaz — az apró semmiségek orvosi felfuvása is kivész a világból. Sirjunk-e utána? Igen, a közönség a vesénkbe fog látni. Tudni fogja, ki az, akinek kezébe a sorsát letette. Majd igyekszünk a vesénket rendben tartani. Mi igenis sorompóba hívjuk azokat, a kik magukban orvosi kultúra terjesztésére tehetséget éreznek. Ezeknek ideje is lesz hozzá. Mert megértik, hogy orvosi kultúra terjesztése az egyetlen possibilis orvos-politika.

Censorinus.

Gyermekemről.

*Lágy, puha, pihés, milyen szépen szőke,
Hajad hullámos selyme kicsikém!*

*Mosolyogva, égi meleg fénnel csillan
Szemed barna bársonya.*

*Rubintos, csipkés, vidám vonalban Cluj
Ivlik szét ajakad.*

*Csiga szarvától vette a mintát
Kis kezéd ujja . . .*

*Nekem mindig ezer tavasz hinti, nyitja,
Nyujtja virágát, bódító báját,*

*Merre parányi lábad jön, megy, tipeg;
Felém ha rebben,*

*Szívemben a régi színes álmok
Szent tüze lebben,*

Ives szívárványú csöndes békekél . . .

És magasztalva áldom az Ural,

Hogy Gileád balzsamából irül,

Szívemből szívemre küldött

S megengedte, hogy enyém,

Általam, tőlem lehessél!

Máthé Mariska.

Őszi ének. (Baudelaire).

I.

Hideg homály borul már nemsokára ránk,
Isten veled derült, de hajh! rövid nyarunk.
Sok gyászos koppanás . . . a téli tűzifánk
Amint a köre hull, visszhangzik udvarunk.

Lelkemre száll a tél: vad borzongás, harag,
Erőltetett dolog, irtózás, gyűlölet.
S mint sarki jégpokolra hogyha száll a nap,
A szívem is csak egy fagyos piros tömeg.

Remegve hallgatom minden hasáb zaját
Amint tompán kopog, mint vérpad-ácsolás.
A lelkem sajdul, mint az őrtorony falát
Ha ontja szüntelen vad faltörőcsapás.

Egyhangú, ringató zajával úgy tűnik
Koporsót szegzenek gyorsan, ki tudja hol.
Kinek? — Elmult a nyár, az ősz már feltűnik,
E misztikus zörej mint búcsu hangja szól.

II.

Két hosszukás szemednek zöldes fénye tetszik
Szép Édesem, de most nekem minden kesernyész.
És semmi, sem szobád s szerelmed sem vetekszik
A napsugárral mely a tengerszinen elvész.

És mégis, gyöngéd szív, szeress csak, úgy anyásan
Ha hálátlan, vagy óh, ha tán gonosz vagyok;
Szerelmes, vagy nővér — csak édesítve lássam
Múlón a dicső őszt vagy elnyugvó napot.

Nem tart soká. A sir sovár, kitárva vár.
Oh, hagyd, hogy két karom térded karolja át
S élvezzem — míg sajog, hogy elmult már a nyár —
Az enyhe sárga fényt, vénasszonyok nyarat.

Ford. Ziegler K.

Cenzurázva.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cenzurázva.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cenzurázva.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Sakkfigura

Szivarhamu, pár szál gyufa
És egy fura sakkfigura
Leverten heverték
Ernyedt mintájú vén szőnyegen.

Mit sem tudtak a télről
A közelről, a messzségről:
A ritka surranó nappali fényből
Sejtették őket.

Bizva óvó kezekre vártak.

Jöttek helyettük:

Poros, fullasztó seprük,
Tétlen-taposó talpak,
Hívalkodó hatalmak.

Régi szerénységükért

Kegyes jutalmak:

Poros, fullasztó seprük,
Tétlen-taposó talpak.

Álgya Zoltán.

RAPORT

* * * Elzász egy darab föld, a prestige annyi se s a vérünk hull, még egyre hull. Brest-Litowsk egy erőd, Udine egy város, Ostende fürdőhely. Málta flottabázis, Bagdad végállomás — a gyerek is tudja. Az öreg is tudja, az asszony is tudja — tudás még így nem fájt. Mennyi földrajzórát is vettünk! Ó égi iskolamester, már mi e tantárggyal tisztában vagyunk, áttéphetünk másra.

Lloyd George egy miniszter, Lenin még annyi se s az ennivalónk egyre kevesebb. Lansing államtitkár, Kühlmann csak volt vala, Monroe egy elv csak. Tannenberg győzelem, Montello-vereség, Skagerrak dubióz. Hibátlanul tudjuk már ezt is, neveket évszámokat mindent, hat évi kulturmunka egész történetét.

S még mi mindent tudunk! Tudunk technikát, láttuk csodáit — Barnum elpirulhat — ekrazit bombának három emeleten átverő erejét, önlángjában elégő gépmodarat, hullahegyekre játszva kapaszkodó páncélosautót. Amott kerekedik nagy tekete felhő, lenn a völgyben megül, de mire tovaszáll — halott lesz ott mind a baka, mind a tüzer, mind a huszár. Láttunk sziklacsúcsot az ég felé szállni, acélhálóban fickándó bűvárhajót s egy nemzetközi flottát a tenger fenekén.

Tudunk élettant, orvostudományt. Működésében figyelhettük meg a vonagló szívet, a fecskendő eret, a tépett ideget. Tudományos precizitással megállapítottuk, hány napig bírja az éhséget a hajótörött német tengerész és hány óra alatt fagy meg a honvéd a Kárpátokban. Legérteselebb helyről kaptuk meg a fogolytáborok tifusz halálozási arányszámait Északon, Délen, Keleten, Nyugaton.

Ettünk a tudás fájáról és — sokan meg is haltak ó Uram. Meghaltak Elzászért, a kis népek és nagy tengerek szabadságáért, királyért, hazáért, Wilson tanár úr tizennégy pontjáért. Városok, faluk elnéptelenedtek, földjeink parlagon maradtak, lehullottak legszebb virágaink és nagyobb már mint Elzász — hurrá! — a halottaktól megszállott terület.

Szemponatok.

Szeptemberelsején. Ha vol-nék rektora egy főiskolának, szeptember elsején, tizennyolcéves ifjakhoz én így szónokolnék:

Uraim, bejöttek Önök — úgy szokták mondani — a *Tudomány csarnokába*. Nyolc évig készülődtek erre. Mondom Önöknek készületlenül jöttek. Nyolcévi előkészületük elégséges lesz arra, hogy megértsék tanáraik szavát, de elégtelen, hogy a tudomány tanítását lényük integráló részévé tegyék. Mert lássák, az evéshez is — nem csak gyomor kell, nem csak ennivaló. Étvágy is kell ahoz. A felelet, melyeket a Tudomány adhat, kérdezőre várnak és Önöknek még nincsenek kérdéseik. De lesznek. Ha szembenéznek az élettel, ha szembe mennek vele, ha problémáit ravaszul megkerülni nem kísérlik — akkor (sugárzó reggelen, vagy ködös éjszakán) kérdéseik vajudva megszületnek. És akkor — addigi tanulmányaik nem lesznek hiábavalók. Mert az élet tudni fogja kívül áll szemben. És ha kérdéseiben irgalmat nem is gyakorolhat; ha néha zord lesz, olykor kegyetlen — de tudni fogja kívül áll szemben és kérdéseit precízen szabatosan teszi fel. Egy jól feltett kérdés már fél felelet.

Uraim! Nem, *nem* Uraim!

Önök nem urak. Önök fiatal, első lépésüket próbálgató emberek. A vasalt ruha uniformisának képzelt jogán, ne követeljenek egyenlő helyet — idősebb, többet tanult, többet szenvedett embertársaikkal.

Nem szerénységet prédikálok. Legyenek szerénytelenek. Kíváncsának többet, még többet, annál is többet — önmaguktól. A lehető, az elérhető így megkapják talán.

Törekedjenek a legszebbre, a legjobbra, a legmagasabbra, de ne konkretizálják a vágyaikat. Ne mondják, hogy ezt, vagy am azt kell élniük. A ki pretenziókkal jön, az meghal.

Önök Jules Verne honából jönnek, de mi már tudjuk, hogy az élet nagy kérdései logaritmikus könyvből meg nem válaszolhatók. Hogy turbinák és dynamók mellett érző emberek állanak s hogy bár hasznos szerszám a delejtű — de vannak ideálok is. Szépdolog, ha valaki fogadást tesz: 60 nap alatt járja körül a világot és megható, ha megteszi 59 nap 23 óra alatt. De mi mind jobban úgy érezzük, hogy nem *recordemberekre* van most szükségünk, hanem *derék emberekre*.

Igy szónokolnék szeptember elsején.

Gall.

Mereskowski Dmitrij : Örök utitársak. Boldogok a nagy népek, mert feltörő hangjuk elhallik messzire. Nyugtalan oroszok álmódózó fia, Mereskowski, szavával messzejár, míg odahaza a rőt éjszakában összeroppan házának hidlása. A Gorkij látta hullámok makacs ostrommal letörték a sziklagátat s már a partot is alámosták de él a szarmát pusztá, a Volga sikkja, él ez a roppant fogalom egy százmillió nép végtelenségében: az orosz. Szláv babonák bánata, megrázó népballadák komorsága, népdalok halálos mélabúja üli meg itt úgy a falun burjánzott embergazt, mint Petrograd kerti palántáit. És aki e népből az ormokra került, annak is nyakán ül a bűja, oldalát kikezdi annak sarkantyúja. Mereskowski megpróbálta a paganizmus szolgálatába állni. Julián Apostátá-ja, Leonardo-ja, Antichristusa a tagadás tógájába öltöztek és nem könnyű gúnnyal, hanem mázsás pöröllyel ütik a kereszténység maszkja alól kiütköző emberbestiát. És mégis keresztény Mereskowski, mert, mint Puskind, őt is dajkája tanította a keresztvetésre és egynek érzi a puszták panorosz szellemét a szeretet valásával.

A német közönség elé most került egy könyve „Örök utitársak“ címen. Az Akropolisnál indul ilyenek keresésére és fölleveníti Marcus Aurelius császár alakját hervadó biborban, bemutatja az ifjabb Pliniust pogány humanitásában, Cervantest, amint Don Quixote bagatelltragikomikumával bibelődik és Sancho Pansa józanságát állítja szembe a kor bolondságaival. Fölvonultatja az elegáns Montaignet, a szépségszomjas becézett szabadosát, aztán az égi nappal váltakozó, testiesen örökfiatal Goethét, minden emberi legnagyobb kitermelőjét, Byront, a szabadság örültjét, a tagadás önmarcangoltját, Flaubert-t, az önelemzés és a művészet magáértvalóságának nagyszerű bajnokát, Turgenyevet, a sze-

relem és szépség szűzies szellemét, Dostojewskij-Raskolnikovot, amint keresi a határt a bűn és az ártatlanság között, a városi Gontsarovot, az oroszok európeéért és Puskind, az oroszok oroszát.

Ez a könyv a kulturember iskola-programmja. Örök utitársak csak ezek az alakok lehetnek, ha azt akarod tudni, hogy az emberiség eddig mit gondolt a világon. Mert arról, ami van, arról itt nincs szó. Arról sem annyira, ami történt. Tulajdonképpen az történt azonban és csak az van, amit az örök utitársak előtted és melletted sutognak szellemajkaikkal. Hallod őket? Enyhe őszi napok hervadásszaga kísért Marcus Aurelius írásaiból, a befelé élő, avart járó betegieiből. Szemlélve járod vele a boldog birodalmat, dogmák helyett a szabad gondolatot találják föl a bölcsek és nyájasan biztatnak, hogy elégedj meg Sakja Muni sorsa tanulságával. Sakja Muni Budha papja volt és az örökkévaló eget nézte, megközelítve a földön már a Nirwanát. Ki nyújtott keze elszáradt, tenyerébe fecskék fészkeltek, melyek évente visszatértek otthonukba. És amikor egyik esztendőben nem jöttek vissza a pusztában álló bölcshöz, csak elsírta magát a lemondás papja. Sirt és te is csak sírsz, ha a Nirwanát keresve elveszited a szeretetet. Ez a gyengeséged pedig a legnagyobb erő.

Ballagj tovább és valahol Nápoly-nál találkozol az ifjabb Pliniussal. Leveleket ír és Tacitusnak üdvöt kíván. Ha meghal az erdők lombja, annak van olyan szaga, mint Plinius leveleinek lizes utitárs ez az ifjú azoknak, akiknek az est a kedvesebb hűga és a reggel a mostohatestvére: a dekadens lekeknek.

Utadban Cervantesra bukkansz, aki hozzád szegődik mint legnaivabb utitárs. Nem sejti ő maga sem, hogy örökké maradáno és kedves nekünk. Úton-útfélen akarnak meggyőzni a Don

Quixote-ok s alig győződ velük szemben adni a megelégedett Sancho Panstát. És odébb állsz a grandseigneur Montaigne elé, ki az anyagot nem ismeri, az értelmet is csak félig és kételkedve szoktat a kétkedésre. Egykedvűen fenyeget meg: „Nous n'y cherchons. qu'à passer le temps!” Célunk nincs, csak az adottak epicureus élvezése. Megnyugszol Montaigne szavain? Nem? Mindegy! Van még e világon vídamság számodra, lesz még utitársad, aki a napot lesi az égen, hogy melegét a szivedbe lopja. A legértékesebb utitársad Goethe lesz, aki a nap megnyultával ujjaélné és annak rövidülésekor megbetegszik. A mélység és magasság verőfényes egyesítője, a keresztény individualizmus és a hellén kalokagathia pompás találkozása ő, ki a köztért való fáradozásban látja a célt és sohasem hal meg. A teste sem akart meghalni, mert csupa lélek, csupa nap volt. Ha Byron szegődik hozzád és nyugtalanná tesz, visszatérsz Goethehez és ő megnyugtat: Byron csak azért tanít meg gyűlölni, mert nagyon szeret. Byron a hazáját is gyűlöli, mert nagyon szereti az elnyomott népeket. Byron betege a byronizmusnak, de ha megkapod e kórt tőle, Flaubert, a művészet tárgyilagos szerelmese meggyógyít. Turgeniew, a finom szellemiség szerelmese jö feléd. Nem tanulsz tőle sokat, csak annyit, hogy sok tanulás után is keresed a Christust. Gontsarov városias kulturájában is csak meddő keresés vár rád. Benézhetsz keresésed közben Dostojewskijjal és Tolstojjal önmagadhoz is, rejtelmes bensőd labirintjébe; nyugalom helyett elborul a szemed és visszafordulsz Goethehez, vagy szerényebb utitársatokhoz, Puskinhoz, ahol a fény és árny küzdelmében a fényt találd győzedelmesen. Végül, nem tudom, más is úgy van-e ezzel: elhívnám örömet örök utitársnak a ciceronet, Mereskovskit is. Mutassa

meg nekünk a Parthenon csiszolt márványdarabját, hátha erezetéből jóslatot mondhatnánk jövődönk utjáról.

Molter Károly.

Hirlapstílus a megszállott területen. Minek is van bátor önértzet a világon? Vagy ha már van, — hát miért nincs?

Nevezzük-e meg a lapokat, melyeknek olvasásán így fakad ki az olvasó? Generális tünet ez; ritka, tündöklő kivétel az a lap, amelyik *stílusának méltóságát* fenn tudta tartani. És óh — nem az elkerülhetetlen önkorlátozásokról beszélek, mit okozott dura necessitas. (Nem is a legalább *nyíltan indokolt különvélemény* lapjairól.) Hanem a felesleges, modoros, a címzettnek is ellenszenves *kludvariasságról* szólok. És a bennfenteseknek látszani akarókról, akiknek írása csak megcsúfolása az írótól prestige-ének.

Amit elkövetnek — durva stílushiba.

O.

Az anyag tisztelete. Be kell valanod, harctereket járt és mégis nyájas olvasó, hogy 1915-ben, mikor meggyőzően bízznyitottad társaidnak: „három hónapnál nem tarthat tovább, mert nincs már több anyag” — még nem egészen a magad szavaival mondtad ezt, inkább csak úgy ismételted, mit másoktól örömmel hallottál. Te is, én is bizonyos hálával gondoltunk az anyagra, egy hamari béke reményében színte megköszöntük neki, hogy: nincs. Ne

tagadjuk — nem ismertük az anyagot, évtized számra mentünk el mellette kö-zömbösen, nem köszöntve őt. Az első alkalmat is, mikor megismerkedhettünk volna, elszalasztottuk. Ez akkor volt, mikor sok, nagyon sok volt belőle. A háboru elején, a felvonulásnál és még inkább — az első visszavonulásnál Vonatszámra liszt, cukor, lövedék, zab, pokróc, nyereg, szerszámok, drótső-vény, rizs, kakao, szárdinia, csokoládé! Ki nem látta Staniszlau felgyújtott élel-miszerraktárait? Hadtápállomások rak-tárainak sietős kiürítését, mikor kör-nyékbeli parasztok fuvarszámra vihet-ték, mihez dekaszámra sem tudunk hozzájutni ma? De később is, konzol-idáltabb helyzetben, állóharcok idején, csak egy ezred körletében is, milyen mennyiségét láthattuk minden haszná-lati anyagnak. Textil- és bőráruk, vas és faanyag, tápszerek és élvezeti cik-kek, kényelmicikkek és füstölni valók, — volt-e olyan mennyiség, a mit fel-yételezni nem lehetett? És mégis, az ismeretség kötést elmulasztottuk. Ra-tunk múlt-e? inkább az anyagon: úgy látszik, igazi énjét érdeklődést keltő vonásait akkor mutatja, mikormár nincs. Ma már van szerencsénk... Legres-pektáltabb ismerősünk. Mélyebbetisz-teljük, mint pénzt. Méltóbban fogadjuk, mint a királyokat. Egy élelmiszervonat befutása nagyobb szenzáció, mint egy udvari vonaté. Egy teljes férfikelengye kíváncsabb, mint egy kanonoki stal-lum. Egy kiló cukor a szerelemnél éde-sebb és még édesebb a bosszu, mit sok rossz irón most áll — a papír. A gyermekálmok, mikor a szemetet tur-káltuk: hátha kincsre lelnénk, — most valóra válnak. Az utcán heverő bádoga-darab most nem esztétikai, hanem öko-nómiai érzésünket bántja. A hulladé-kok gondos gyűjtése már már a nem-zeti becsületbe vág. És holnap a leg-tiszteltebb foglalkozások sorába lép — a rongyszedés.

Szt. D.

Hamburgische Dramatur-gie. (I). Történik *Marospart* szab. kir. város egész területén. De tör-ténhetnék más városban is, ahol a színház összes anyagi és szel-lemi javainak egy bankkonzorcium a tulajdonosa és ahol közvéle-mény nincsen, sajtó van, Kultur-ház is van, műveltség viszont nincsen. Ezen kellékek ha meg-vannak (illetve nincsenek) a da-rab magától megy. Ezen kellékek hijában az előadás megkockázta-tását nem ajánljuk.

Úgy találják úri olvasók, hogy ez a színházi cikk nélkülözi a Les-sing-i szellemet . . . ?

Á, önöknek véleményük is van? Önöknek, a kik háromszáz napon át zsufolásig töltötték a konzorcium színház vállalatát és nem volt egy szavuk a spekuláns üzletvitel ellen? Önök *béreltek* s *kidobtak*, ha *fizettek* többszáz ko-ronát, hogy Mágna Miska, Ta-tárjárás és egyéb remekművek reprizein páholyban ülhessenek. Hogy kilenctagu orkeszter mellett előadott operák estéin egymásnak találkoztót adjanak. Önöknek nem tűnt fel, hogy kedvelt színházuk előadásainak nincsen stílusa, s hogy e színház egész tizhónapos játékában stílusnak nyoma nem volt?

Mindez Önöknek nem szűrt szemet, úri olvasók. Mert Önök megértéssel kezelték ezt a szin-házat s tudták mit várhatnak a konzorciumtól. De a konzorcium

is megértéssel kezelte Önöket, tudta mivel tartozik Önöknek és azt nyújtotta is. Harmadrangu szubrettek versengését, bösz haragát és engesztelődését. Testvérviszályt igazgatók között. jutalomjátékot, f renetikus tapsolásra újabb alkalmakat, táncot vadat s mi férfiszivnek — hiuságnak fűszerzőingere. Számításukat Önök megtalálták, meg a konzorcium s meg a színészek is. Mi pedig nem számítunk. Sem mi ifjak, kik nem kaptunk egyetlen olcsó áru színházi délutánt, sem mi felnőttek, kik havonta legalább egy darabot vártunk, mit *író* irt vala — azt is hiába. (S hahogy ide most lapok nem járnak — hetedikes poetikából soknak cime megtudható).

Üzletet, mulatságot már nem ronthattunk, bocsássa meg hát a bátorságunkat a konzorcium és Marospart uri népe.

Szt. D.

Gottfried Keller. Száz év előtt született. Le merem irni: a művelt olvasók nagyrésze sem tenne észrevételt, ha azt irtam volna ide: hogy száz évvel ezelőtt halt meg. Hiába hangsúlyozták külföldön, hiába erősítik minálynk, hogy Gottfried Keller a kevesek, a legnagyobbak közül való: tudomásul vettük és — nincs tovább. A „Zöld Henrik,” magyar fordítása a Klassikus Regénytár legkevesebbet olvasott kötetei közé tartozik.

A jövő? A halhatatlanság? Igen a német regény irodalom modern nagyságai az Irodalomtörténet szoborpózeit fogják már állani, mikor a Zöld Henrik reszignációja még sok férfisziv reszignációja lesz. És mi, akiknek ez az önéletrajzi regény a Háboru és Béke után legmagasabb rendű szenzációnk volt, — az életünk útját keresztező aszszonyok sokát már rég feledtük, mikor Judit még sűrűn látogatja álmainkat.

Minden hasonlat hasztalan, minden keresés egy szó után, mely tudja jelezni Keller értékeit, meddő fáradozás. Rég fejtett borok zamatát, nemes körték izét-illatát hasztalan idézem, még valamire kell gondolnom, a mi érett, a mi dús, a mi életnedvektől duzzadó. S még mindig hiányoznak a Judit lelkéből feltörő balzsamos illatok.

Olvasásk Zöld Henriket!

Lector.

==== Kiadó és felelős szerkesztő dr. Osvát Kálmán. ====

Censurat: Dr. Covrig.

**Előfizetéseket a ZORD IDŐ-re
felvesz a kiadóhivatal:**

Marosvásárhely, Borsos Tamás-u. 10.

Egészévre	70 kor.
Félévre	35 kor.
Egy szám ára	3 kor.

Szerkesztőség: Marosvásárhely, Borsos Tamás-utca 10.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„EXPRESS“-NYOMDA
MAROSVÁSÁRHELYT
PETŐFI-TÉR 2. SZÁM.

BCU Cluj / Central University Library Cluj